

2025-09-04

Avsnitt 108: Tillgänglig utbildning för barn och elever med NPF

PRESENTATÖR: Vi på Specialpedagogiska skolmyndigheten arbetar för att alla barn, elever och vuxenstuderande oavsett funktionsförmåga ska nå målen för sin utbildning. I podden Lika värde förklarar, fördjupar och diskuterar vi specialpedagogik och ger goda råd till dig som arbetar i eller har barn som går i förskolan och skolan. Om du vill veta mer om SPSM och vilket stöd vi erbjuder, gå in på vår webbplats spsm.se och följ oss i sociala medier. Flera avsnitt av podden Lika värde hittar du på spsm.se och där poddar finns.

SARA: Alla som arbetar på en förskola eller skola möter barn eller elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Men vad kan man göra för att verksamheten ska fungera så bra som möjligt för dessa barn och elever? Jag heter Sara Hamrén Håkansson och är kommunikator på SPSM. Och med i det här samtalet är Isabel Sandström och Danijel Lukic, som båda är rådgivare på SPSM. Varmt välkomna till det här samtalet.

ISABEL: Tack så mycket.

DANIJEL: Tack snälla.

SARA: Danijel, du är en av SPSM:s experter när det gäller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, eller NPF som det förkortas. Men vilka funktionsnedsättningar ingår egentligen i det begreppet?

2025-09-04

Dnr

DANIJEL: Ja, Sara, det är ju en komplex fråga. Men utgår vi från Socialstyrelsens riktlinjer från 2024 kring autism och ADHD, så väljer de att inkludera autism, ADHD, Tourettes syndrom, tics, språkstörning, läs- och skrivsvårigheter samt intellektuell funktionsnedsättning. Och det motsvarar ju egentligen ett begrepp från engelskan som vi har översatt till svenska. Men i vår mening är ju Socialstyrelsen normerande för oss och NPF är ju ett begrepp som är välbekant i skolkretsar, så vi förhåller oss till det. Det man kan säga är att samtliga av de här diagnoserna har ju en gemensam nämnare, att det handlar om en annorlunda kognition. Inte felaktig, men en annorlunda kognition.

SARA: Men vad gör du i ditt uppdrag som rådgivare?

DANIJEL: Som rådgivare på SPSM är det viktigt att vi förhåller oss till ett pedagogiskt perspektiv av funktionsnedsättningen. Vårt stöd och vårt arbete grundar sig i att ge stöd och sprida kunskap om vilka pedagogiska konsekvenser funktionsnedsättning kan ge i mötet med skolans lärmiljöer. Så egentligen oavsett om det är NPF vi ger stöd kring eller synnedsättning eller hörselnedsättning så ska vi ge stöd runt pedagogiska konsekvenser av funktionsnedsättningen. Med det menar vi såklart skolans samtliga lärmiljöer och inte bara det som sker i klassrummet. Hälsa och lärande hör ihop och med ett pedagogiskt perspektiv så har vi en framåtlutad ansats för att främja lärande, progression och utveckling.

2025-09-04

Dnr

Och just därför ser vi att det här arbetet som Isabel och kollegor har gjort är ett grundläggande arbete för att möta en mångfald av elever i skolans miljöer.

SARA: Ja, Isabel, du är en av dem som har varit med och tagit fram SPSM:s stödmaterial om tillgänglig utbildning. Det handlar om att utforma och utveckla tillgängliga lärmiljöer. Vad menas med det? Kan du förklara lite grann?

ISABEL: Det ska jag göra. Vi brukar säga att tillgänglighet i utbildningssammanhang handlar om hur väl en organisation, verksamhet, lokal eller plats fungerar för barn och elever oavsett funktionsförmåga. När vi beskriver det här är det enda gången vi pratar om funktionsförmåga. Annars är SPSM:s uppdrag att stötta barn och elever med funktionsnedsättning. Men just i det här fallet pratar vi om funktionsförmåga för att en elev kan komma tillbaka, till exempel från sportlovet, har brutit benet och behöver ha tillgång till hissen. Då handlar det också om tillgänglighet. Tillgänglighet handlar också om att ha möjlighet att lära sig och vara delaktig under hela dagen. Vi ser det så här att lärmiljöer är det vi kan påverka. Tillgängliga verksamheter brukar vi säga, de identifierar och undanröjer hinder i lärmiljön och de utgår redan i planeringen från alla barns och elevers behov. Så brukar vi definiera tillgänglighet.

SARA: Vad kan det innebära konkret i ett klassrum?

2025-09-04

Dnr

ISABEL: Vi brukar säga att man ska arbeta systematiskt med att identifiera och undanröja hinder för lärande. Då är vi inte bara i den pedagogiska lärmiljön. Vi pratar också om den fysiska och sociala lärmiljön. Det utgår ifrån en bas av rättigheter. Barn har rätt att lära sig i skolan. Och det här behöver ske i ett samspel.

DANIEL: Det är viktigt att du poängterar det, Isabel, att bara för att vi riktar fokus nu mot klassrummet, så handlar det inte bara om den pedagogiska lärmiljön, utan även den, precis som du säger, den sociala och den fysiska lärmiljön är minst lika viktig. Det man kan titta på i den pedagogiska lärmiljön, så kanske man kan titta på hur man kan strukturera undervisningen tydligare, erbjuda visuell information eller använda alternativa sätt för elever att visa sina kunskaper. I sociala lärmiljön kanske det handlar om att skapa ett klimat där eleven vågar ställa frågor och vågar be om hjälp. Och i den fysiska lärmiljön så kanske vi behöver titta närmare på utifrån ett NPF-perspektiv framförallt, men utifrån lärares och elevers arbetsmiljö överlag kanske vi behöver tänka på intryckssanera, ta bort visuellt buller, se över fläktar som låter alldeles för mycket eller ljuskällor som är för starka och kan vara stressande. Så det handlar om att skapa förutsättningar för lärande.

SARA: Många förslag som förs fram idag handlar om att elever ska få stöd i små undervisningsgrupper, resursgrupper eller liknande. Är det ett sätt att göra

2025-09-04

Dnr

undervisningen tillgänglig för elever med NPF? Vad säger du, Isabel?

ISABEL: Ja, utan att vi på SPSM då ska ta ställning i frågan om det ska finnas små undervisningsgrupper eller inte, så skulle vi vilja nyansera det hela. Att placera en elev i en liten grupp är inte en lösning i sig, utan det är det som sker i undervisningen i den lilla gruppen, eller i den stora gruppen, som gör undervisningen tillgänglig. Det är det som är det centrala. Där eleven har sin skolplacering, där ska den också kunna lära sig. Det medför då att man behöver jobba med tillgänglighet i undervisningen. Vi vill nyansera den här frågan med att man istället ska diskutera. Hur gör vi undervisningen tillgänglig för barn och elever, oavsett funktionsnedsättning, i den undervisning där de befinner sig?

SARA: Men det kan ju finnas många olika behov i en barngrupp eller en klass. Innebär tillgänglig lärmiljö att man ska göra individuella anpassningar till var och en?

ISABEL: Nej, och ja. Det beror på hur man ser det och vilket perspektiv man tar. Men vi menar ju på att det här är en fråga om planering och att titta då på den barngrupp man har framför sig. Vilka likheter finns? Var finns olikheterna? Hur kan jag göra för att det ska finnas många olika alternativ för flera? Så ett exempel vi brukar ta, då brukar vi gå till en idrottslektion, men det går faktiskt att översätta även till en lektion i svenska eller matematik, att istället för att tänka att

2025-09-04

Dnr

”Nu gör jag en undervisning som passar några, och så lägger jag till en massa delmoment som passar för olika barn och elever”, så kan man tänka på att göra flera olika arbetssätt. Den här uppgiften som barnen ska lösa, den kanske går att göra på fyra olika sätt, eller tre olika sätt, och då får man in många fler. Sen kan man aldrig komma ifrån att vissa barn eller elever behöver individuella lösningar, och då får man lägga till det. Men tanken är ju att den undervisning man erbjuder ska inkludera så många elever som möjligt redan när man presenterar den. Det är också en fråga om delaktighet för barn och elever med funktionsnedsättning, att känna att jag är medräknad redan från start här. Det är viktigt för att man ska känna att man är en del i klassen.

SARA:

Inom SPSM säger vi ofta att vi tillsammans ska undanröja hinder. Men jag har också sett att det finns personer som reagerar på det uttrycket och menar att man snarare ska stötta elever att komma över hindren. Hur ser ni på det? Danijel?

DANIJEL:

Det handlar inte om att förenkla utan att möta eleven där den är. För mig är det självklart att vi ska röja hinder för lärande, progression och utveckling. För att vi ska skapa rätt förutsättningar för elevers framsteg så behöver vi se utifrån vad som hindrar. När vi röjer hinder så innebär det inte alltid fysiskt att flytta på något, även om det ibland kan göra det. Men i min värld så röjer man hinder genom att belysa hinder för eleven och att den hittar strategier att hantera olika

2025-09-04

Dnr

utmaningar. Som yrkesverksam i skolan så har man såna möjligheter att stötta barn och unga i att nyfiket övervinna och hantera utmaningar och genom nyfunna strategier, förhållningssätt och arbetssätt. Kring uppgifter så röjer vi ju hindren tillsammans. Jag tror att man inte ska hänga upp sig på begrepp och ord, utan nyfiket ha en framåtlutad inställning till barns förmåga och progression. Elever med en annorlunda kognition behöver ibland öva lite längre för att hitta nya strategier eller rent av ha pedagogiska hjälpmedel som tydliggör vissa delar. Det är ett sätt att möta funktionsnedsättningens pedagogiska konsekvenser.

SARA: Okej, men hur kan man göra det? Kan du ge några konkreta exempel?

DANIJEL: Ja, men det kan röra sig om att man med hjälp av sociala berättelser eller seriesamtal illustrerar situationer där elever upplever misslyckanden och visar vad som hände och vad man istället kan göra för att få fler lyckade möten med skolans miljöer. Vi har också de pedagogiska frågorna som man behöver ha svar på inför en aktivitet. Det som är självklart för några är inte självklart för alla. Man behöver ha svar på vad, hur, varför, hur länge, med vem och så vidare inför en aktivitet. Det jag vill poängtera också utifrån de här frågorna är att när man bygger en strategi med sina elever så behöver man alltid ha en reservutgång. Vart jag vänder mig som elev när det verkligen inte går som man har tänkt sig, eller om jag blir arg. Vem

2025-09-04

Dnr

kan jag gå och prata med? Eller så behöver man rent av ha en plats som man går till och läraren kommer dit efter ett tag, så man inte behöver blotta sina tillkortakommanden inför sina klasskompisar.

SARA: Så det handlar om att vara tydlig med hur planeringen ser ut och att ha en plan för vad man gör om det ändå uppstår en situation som barnet eller eleven har svårt att hantera. Hur ser det då ut på förskolor och skolor för barn och elever med NPF?

ISABEL: Vi som jobbar som rådgivare möter förskolor och skolor och vi ser att det görs väldigt mycket bra saker ute i verksamheterna. Men vi ser också att tillgängligheten kan variera ganska stort. Många skolor kan behöva stöd med att gå från teoretisk kunskap, alltså det man läser i forskning, till hur man omsätter det i praktisk verksamhet. Nånting vi hör är att man ofta säger att vi behöver ny kunskap, vi behöver ny forskning. Och det kan det behöva, men den forskning som finns är också bra. Och ibland räcker det faktiskt att få stöd i att tolka den och omsätta den i praktisk verksamhet. För då når man långt. Om man vill ha ett utvecklingsarbete kring det, då är ju Danijel och jag och våra kollegor såna man kan höra av sig till, så kan vi stötta i ett sådant utvecklingsarbete.

SARA: Men hur gör man då för att gå från teori till praktik?

ISABEL: Vi brukar prata om att vi stöttar i ett processarbete. Skolan ska äga sin egen utvecklingsprocess. Man gör

2025-09-04

Dnr

en analys där man har ringat in vad man behöver utveckla. Sen kan vi gå in och titta på, vi har till exempel en massa stödmaterial där vi har byggt kunskap och forskning som vi kan hjälpa till att sortera i. Vi kan stötta med annan forskning som vi har läst att bidra med och hjälpa till att sortera. Och sen brukar vi lägga upp det här så att vi till exempel stödjer en arbetsgrupp på skolan som i sin tur stödjer sina kollegor. Men det man ska ha klart för sig, det är ju att det tar ett tag att läsa, omtolka, pröva, ompröva och så gå vidare.

SARA: Så det handlar om att läsa lite och pröva i praktiken då?

ISABEL: Ja, det skulle jag säga. Att ha ett utforskande, prövande och omprövande arbetssätt.

SARA: Vad kan man mer göra för att förskolan eller skolan ska fungera för barn och elever med NPF?

DANIJEL: Vi behöver öka kunskapen om NPF, men även om vårt tillgänglighetsarbete. Jag vet att väldigt mycket av det som förespråkas för elever med NPF är väldigt bra för många och även forskningen är tydlig där. Om man tillgängliggör skolans miljöer för en mångfald av elever med olika förutsättningar så gör man att man inte behöver göra så mycket kring den lilla grupp elever som är i behov av mer stöd. Det kommer skapa en känsla av sammanhang för fler elever och det gynnar ju hela klassen. Det gör ju att eleverna vet vad som förväntas av dem. De eleverna som vet vad som

2025-09-04

Dnr

förväntas av dem behöver inte titta en extra gång på den där tydliga lektionsstrukturen exempelvis, som man har skrivit upp på tavlan. Men för de som verkligen behöver det så kan det vara rent av avgörande, dels för elevernas egna lärande, men även för trygghet och studieron i klassrummet för hela klassen.

SARA: Jaha. Ja, men det kan alltså vara stöd som även andra i klassen kan ha nytta av. Jag tänker på en gång när jag besökte en skola som berättade att inför utflykter så gjorde de smala pappersremсор med dagens program med bildstöd på. Och så satte de de här remsorna runt handleden som ett armband. Och det här hade de tänkt för vissa elever, men sen ville ju alla ha det. Det var jättepopulärt att ha banden på armen.

DANIJEL: Fantastiskt.

SARA: Ja. Men innan vi avslutar så undrar jag då om ni har några råd till lyssnarna. Isabel, kan du börja?

ISABEL: Mm. Jag har ett konkret tips. Och det kanske riktar sig till rektor och huvudman eller rektor och en utvecklingsgrupp, men om man går i tankarna att man ska starta ett utvecklingsarbete kring tillgänglighet till exempel, och man har lite svårt att förankra det i verksamheten, så är ett tips att vända på perspektivet och istället för att säga "Varför ska vi jobba med tillgänglighet?" så ska man ställa sig frågan, "Vilka lektioner ska *inte* vara tillgängliga? Och för vilka elever? Och vilka är det då vi ska utesluta och på

2025-09-04

Dnr

vilka grunder?” Och då blir det ju rätt snabbt ganska självklart att alla elever får vara med i undervisningen som vi erbjuder i skolan. Så det är ett konkret tips. Och sen mitt andra tips, för jag har faktiskt två som jag vill skicka med, och det är att när man ska starta ett arbete kring tillgänglighet, så ska man inte tänka att ”Nu gör vi det här det här läsåret och sen är vi klara.” Ett arbete med tillgänglighet, det blir aldrig färdigt, det är som ett levande objekt, därför att vi arbetar med barn och elever, de växer, de förändras. Personal byts ut, verksamheten förändras, det kommer nya läroplaner, det händer massor i skolan hela tiden. Tillgänglighet behöver ligga som ett fundament i verksamheten. Så att när vi till exempel ska ha ett matteprojekt så är vår första tanke, ”Hur gör jag det tillgängligt för alla elever?” Så det är mina två konkreta tips.

SARA: Ja, tack. Danijel, har du några tips?

DANIJEL: Jag tänker att varje möte också är en lärdom, en påbyggnad av våra erfarenheter och förfining av vårt arbetssätt, förhållningssätt och bemötande. Oavsett om man har mött över 100 elever med autism eller ADHD så är inte den ena den andra lik, utan alla har olika förutsättningar utifrån så många aspekter. Så en ödmjuk och nyfiken approach inför möten med människor gör att man får lättare ingång till att bygga ett förtroende och förhoppningsvis tillitsfulla relationer. Det gör ju att arbetet blir avsevärt mycket lättare.

2025-09-04

Dnr

- SARA: Ja, men tack för dessa råd och ett stort tack till er som har medverkat, Isabel Sandström och Danijel Lukic.
- DANIJEL: Tack snälla.
- ISABEL: Tack så mycket.
- SARA: Gå gärna in på vår webbplats spsm.se. Där finns stödmaterial för tillgänglig utbildning och studiepaket NPF. Och där finns också mer information om olika funktionsnedsättningar och om kurser som ger kunskap om hur förskolan och skolan kan arbeta för att möta barn, elever och vuxenstuderande med funktionsnedsättning. Tack för att ni har lyssnat.
- PRESENTATÖR: Tack för att du har lyssnat på SPSM:s podd Lika värde. Fler avsnitt hittar du på spsm.se och där poddar finns.